

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยจิตรศิลป์หลายประเภท หนึ่งในศิลปะเหล่านี้ที่นับได้ว่า เป็นที่ยอมรับของชาวโลกและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยทั้งประเทศ ได้แก่ ศิลปะการแสดงที่เรียกว่า โขน

โขน เป็นศิลปะการแสดงอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะ และเป็นเอกลักษณ์ประจำวัฒนธรรมไทย โขนเป็นการสื่อสารด้วยการรำ พากย์ และร้อง โดยใช้ผู้แสดงที่สวมหัว (หรือหน้ากากชนิดหนึ่ง) โขนเป็นแหล่งรวมศิลปะด้านจิตรศิลป์หลายแขนง ครอบคลุมด้วยองค์ประกอบแห่งความงาม ของการแสดงออกทางศิลปะ กล่าวคือ บทกลอนดี ร้องดี ดนตรีเพราะ งามตามแบบแผน มีตัวละครครบตามท้องเรื่อง และเครื่องแต่งกายงาม นับว่าเป็นแบบแผนหรือจารีตในการแสดงโขน ที่ยึดถือและปฏิบัติติดต่อกันมา ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนมากนิยมมาชมเรื่องรามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบทพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะพรรณาลักษณะตัวละครในเรื่องเฉพาะตัวอย่างชัดเจน ดังนั้นจึงเกิดการสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละคร เช่นตัว พระ นาง ยักษ์ ลิง ในโขน โดยสื่อหรือแสดงออกมาเป็นกระบวนท่ารำ ท่าเดิน ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว นับเป็นศิลปะชั้นสูงอย่างหนึ่งของไทย วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เป็นการศึกษารีตการฝึกหัดและการแสดงโขนของพระราม

คำว่า จารีต ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Mores มีความหมายโดยทั่วไปว่า หลักความประพฤติ ส่วนความหมายของจารีต ตามความหมายจากหนังสือพจนานุกรมเป็นคำนาม หมายถึง ประเพณีที่ถือสืบต่อกันมานาน ควบคู่ไปกับคำว่า ประเพณี และนิยม เขียนว่า จารีตประเพณี มีความหมายว่า ประเพณีที่นิยมและประพฤติกกันสืบมาและมีนัยยะว่าการฝ่าฝืนจารีตประเพณีถือเป็นการผิด หรืออาจเป็นความชั่วในบางกรณี¹

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2535 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจริญทัศน์) หน้า 228

เสฐียรโกเศศ² ได้กล่าวถึง จารีตประเพณีไว้ว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับ ศีลธรรมซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่า ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามประเพณี ก็ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว หมายความว่า ในสังคมแต่ละสังคมจะกำหนดความประพฤติ เพื่อให้คนในสังคมของตนต้องประพฤติและปฏิบัติโดยไม่ฝ่าฝืนเพราะเชื่อว่า ข้อกำหนดที่ประพฤติปฏิบัติ นั้น เป็นสิ่งที่มีค่าต่อสังคมของตน ต้องประพฤติและปฏิบัติ โดยไม่ฝ่าฝืน เพราะเชื่อว่า ข้อกำหนดที่ประพฤติปฏิบัติ นั้น เป็นสิ่งที่มีค่าต่อสังคมของตน และมีหน้าที่บางอย่างในการจรรโลงสังคม

ในการศึกษาเรื่องนี้ ได้นำคำว่า จารีต มาใช้กับการแสดง โดยมีความคิดพื้นฐานว่า โขนเป็นรูปแบบการแสดงที่มีการกำหนดแบบแผนไว้เคร่งครัด มีการสืบทอดต่อกันมา หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามแบบแผนของการแสดง ตามที่เคยปฏิบัติมาก็จะถูกกล่าวหาว่า แสดงนอกกริยา บ้าง หรือ ผิดครู* บ้าง สิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อของกลุ่มนักแสดงในวงการนาฏศิลป์ไทย ที่ยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่น

จารีตในการแสดงโขนครอบคลุมมาหลายเรื่อง ได้แก่รูปแบบและวิธีการแสดง โขนที่ประกอบด้วยผู้แสดง คนตรี เครื่องแต่งกาย คนพากย์-เจรจา การเดิน การรำ การยกทัพ และการรบ เป็นสำคัญ ในรายละเอียดของผู้แสดงอาจจะจำแนกออกเป็นผู้แสดงเป็นตัวละคร นางยักษ์ และลิง ซึ่งกล่าวถึงในท้องเรื่อง นอกจากนี้เครื่องแต่งกายก็ต้องแต่งให้เหมาะสมกับตัวละครในท้องเรื่อง จะนึกถึงอย่างอื่นมิได้ เพราะเป็นรูปแบบและวิธีการที่เป็นที่รู้จักกัน และยอมรับกัน ในทานองเดียวกันจารีตของพระรามก็หมายถึงรูปแบบและวิธีการแสดงของพระราม ที่เคยปฏิบัติมา ตั้งแต่เมื่อเริ่มมีการแสดงโขนเกิดขึ้น และยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้ รูปแบบและวิธีการแสดงของพระราม สามารถแยกพิจารณาในเชิงของการคัดเลือกหน้าตาบุปผารูปร่าง ของผู้ที่หัดเป็นตัวละครราม ส่วนวิธีการแสดงก็หมายถึงลีลาการใช้บท การใช้ท่ารำประกอบเพลงหน้าพาทย์ เพื่อให้คนดูแล้วเกิดความ

² เสฐียรโกเศศ (ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน), การศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร : ราชบัณฑิตสถาน, พ.ศ.2505) หน้า 9

* ผิดครู คือการไม่ประพฤติ หรือปฏิบัติตามที่ครูได้สอน หรือบอกกล่าว

สง่างามสมกับเป็นพระเอกของเรื่อง ตามคติความเชื่อของนักแสดงในวงการนาฏศิลป์ไทย
 จารีตาในการแสดงดังกล่าวนี้ มีผลต่อการสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละครซึ่งยึด
 ถือเป็นจารีตต่อเนื่องกันมาในด้านนาฏศิลป์เช่น ตัวพระ นาง ยักษ์ ลิง ตัวละครทั้ง 4
 ประเภทนี้ ถือว่าเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงโขน ซึ่งจะสื่อหรือแสดงออกมา
 เป็นลีลาท่าวร่า ท่าเต้น ในการแสดงต่อผู้ชม ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและสนุกสนานใน
 การแสดงโขน

ในวิทยาลัยนันทนศิลป์จะศึกษาเฉพาะ จารีตาในการฝึกหัด และการแสดงโขน
 ของตัวพระรามในโขน เพียงตัวเดียวด้วยเห็นว่าพระรามเป็นตัวเอกหรือตัวสำคัญยิ่งในการ
 แสดงโขน ผู้วิจัยมีความสนใจต้องการจะศึกษาว่าบุคคลที่จะมาแสดงเป็นพระรามได้นั้นจะ
 ต้องมีกระบวนการผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มาอย่างไรบ้าง นับตั้งแต่การคัดเลือก การเรียน
 การสอน การฝึกอบรมสั่งสอน กลวิธีการร่า การใช้ลีลาของโขน โดยเฉพาะตัวพระราม
 ซึ่งเป็นตัวสำคัญ จะต้องใช้วิธีการร่าอย่างละเอียดละออ ด้วยบุคลิกและอารมณ์ให้สอดคล้อง
 กับตัวแสดงในเรื่อง วิธีการเรียนโขน มิใช่เหมือนการเรียนหนังสือ ที่เมื่อเรียนรู้เข้าใจ
 แล้วก็ใช้ได้ แต่จะต้องอาศัยเวลาในการขัดเกลา ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ที่ผู้เรียนจะ
 ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนแนะนำจากครูโดยตรงเพื่อให้เห็นขั้นตอนการเรียนการสอนโขน
 ตัวพระตั้งแต่แรกเริ่ม จนสามารถออกแสดงจริงบนเวทีได้

ประการที่สำคัญ, จารีตต่าง ๆ ของพระรามในการแสดงโขน ทั้งในอดีตและ
 ในปัจจุบันปรากฏว่าเราไม่มีหลักฐานเด่นชัด บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่ใช้วิธี
 การจดจำรูปแบบและถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ กล่าวคือ เคยปฏิบัติกันมาอย่างไร ก็ปฏิบัติ
 อย่างนั้น เมื่อมีข้อสงสัยเกิดขึ้น ก็ไม่มีใครสามารถจะชี้แจงเหตุผลให้เป็นที่น่าพอใจได้นับเป็น
 ปัญหาหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่ในวงการแสดงและวงการศึกษานาฏศิลป์ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัย
 จึงเห็นสมควรที่จะศึกษา โดยอาศัยหลักฐานจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้ทรง
 คุณวุฒิ ซึ่งปัจจุบันได้เหลืออยู่น้อยเต็มที และสามารถจะให้ข้อมูลได้

อีกประการหนึ่ง ในสมัยโบราณแม้จะมีครูนาฏศิลป์ที่มีความเชี่ยวชาญ ตลอดจน
 ความสามารถสูงเพียงใดก็ตาม มักจะไม่นิยมบันทึกความรู้ของตนเองไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
 จะเก็บความรู้ไว้กับตนเอง ในรูปของความจำ จึงทำให้ความรู้ในด้านศิลปะไม่เป็นที่

แพร่หลาย เจกเช่นวิชาการแขนงอื่น ๆ เมื่อผู้เป็นเจ้าของความรู้มีอันต้องล้มหายตายจาก ความรู้เหล่านั้น ก็จะตายตามตัวผู้เป็นเจ้าของไปด้วย ไม่มีผู้ใดสนใจจะเขียนบันทึกไว้เป็นหลักฐาน นอกจากนั้นบางคนยังคงเห็นว่าวิชาการร้องรำไม่ควรถูกยกย่องเป็นเรื่องของการเดินกินรำกิน ไม่มีความสำคัญพอที่จะมาแต่งเป็นตำราอย่างจริงจัง

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรอย่างยิ่ง ที่จะรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เรื่อง จารีตของพระรามในการฝึกหัดและการแสดงโขน และบันทึกไว้เป็นตำราทางวิชาการ ซึ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลังได้ใช้เป็นแนวทาง ทำการศึกษาในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- เพื่อศึกษาจารีตในเรื่องระเบียบวิธี และกระบวนการ การคัดเลือก การฝึกหัดของตัวพระราม
- เพื่อศึกษาจารีตการแสดงเป็นพระรามในการแสดงโขน

ขอบเขตของการวิจัย

อนึ่ง ในการศึกษาวิจัยเรื่อง จารีตการฝึกหัดและการแสดงของพระรามในโขน ในวิทยาลัยนาฏศิลป์นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา เน้นหนักไปในด้านการเรียนการสอน กระบวนการคัดเลือก การฝึกหัดตลอดจนจารีตพระรามในการแสดงโขนเป็นสำคัญ

- ศึกษาและวิเคราะห์ วิธีสอนโขน (พระ) ในวิทยาลัยนาฏศิลป์กรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร (ตามหลักสูตรนาฏศิลป์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน)
- ศึกษาจารีตของพระราม เฉพาะการแสดงโขนของกรมศิลปากร

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบคือ จารีตในการฝึกหัด และการแสดงโขนของตัวพระราม โดยอาศัยข้อมูล ทางสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์เป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ การวิจัยดำเนินไปเพื่อแสวงหารูปแบบจารีตการฝึกหัดและการแสดงโขนของตัวพระราม

การวิจัย อาศัยข้อมูลหลัก จากการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเอกสาร

ทางวิชาการตามห้องสมุดต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ, ทำวาสุกรี, หอจดหมายเหตุ, หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หอสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร รวบรวมข้อมูลทางภาคสนาม โดยการสังเกตการณ์ วิธีการสอน การฝึกหัด โขนตัวพระ และการแสดงโขนของกรมศิลปากร ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิตลอดจนประสพการณ์ของผู้วิจัย ดังมีรายนามต่อไปนี้

1. นายกรี วรสระริน
2. นายเกษม ทองอร่าม
3. นายจตุพร รัตนวราหะ
4. นางสาวจาเวียง พุฒประดับ
5. นายทองสุข ทองหลิม
6. นายธงไชย โภชยามย์
7. นายธีรยุทธ ยวงศรี
8. นายประเมษฐ์ บุญยะชัย
9. นายปัญญา นิตยสุวรรณ
10. นายเผด็จ พลับประสงค์
11. นายวราเทพ โทธิเวส
12. นายสุเทพ แก้วดวงใหญ่
13. นายอุดม อังสุธร

สรุปผลของการวิจัย ด้วยวิธีวิเคราะห์ และสังเคราะห์ โดยเรียบเรียงการนำเสนอเป็นขั้นตอนต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ

- ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ขอบเขตของการวิจัย

- วิธีดำเนินการวิจัย
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- คำนียามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 2 ประวัติ ความเป็นมาของพระราม

- ประวัติพระรามในโซนไทย
- ลักษณะและบทบาทของพระราม
- บทบาทของพระราม

บทที่ 3 จารัตนในการฝึกหัดตัวพระราม ในวิทยาลัยนาฏศิลป์

- ประวัติโรงเรียนนาฏศิลป์ และการฝึกหัดคนยุคแรก
- หลักสูตรการฝึกหัดโซนพระ
- การคัดเลือกผู้ที่จะฝึกหัดโซนเป็นตัวพระ
- การคำนับครู
- ประเพณีไหว้ครู
- การฝึกหัดเบื้องต้น
- ประโยชน์ และสิ่งที่ได้รับจากการฝึกหัดเบื้องต้น และการรำเพลงช้า เพลงเร็ว
- การจับ และการแก้ไขท่ารำ
- การฝึกปฏิบัติกิริยาอาการทั่วไปของตัวพระ
- การคัดเลือก และการฝึกหัดตัวพระราม
- อุปนิสัยของผู้แสดงเป็นพระราม

บทที่ 4 จารัตนในการแสดงโซนของพระราม

- การรำเพลงช้าปี
- เพลงหน้าพาทย์
- ประเภทของเพลงหน้าพาทย์

- การรำเพลงหน้าพาทย์บาทสูงฉิ่ง
  - วิธีรำเพลงบาทสูงฉิ่ง
    - เพลงเชิดฉิ่ง ๘รทนาง
    - การรำเพลงตระบริกรรมไพเราะ
  - การรำตรวจพล
  - วิธีการรำตรวจพลของพระราม และพระลักษมณ์
  - การรบ และขึ้นลอย
  - การจัดทัพ
  - ขั้นตอนในการรบ
  - การทำรบ
  - การหย่าทัพ
  - การขึ้นลอย
  - การตีบท
  - การตีบทประกอบคำร้อง
  - การตีบทประเภทคำพาทย์ และเจรจา
  - การตีบทประกอบเพลงหน้าพาทย์
  - การตีบทประเภทดำเนินเรื่อง หรือบรรยายความ
  - การตีบทประเภทดำเนิน
  - การตีบทประเภทแสดงอารมณ์ภายใน
  - การฝึกการตีบท
  - การฝึกอริยาบทของตัวพระ
- จารีตพระรามในการแสดงโขนเป็นชุดเป็นตอน

บทที่ 5 จารีตเกี่ยวกับส่วนประกอบของการแสดง

- เวที และฉาก
- วิธีแต่งตัวพระราม

- เครื่องแต่งตัวพระราม

- อุปกรณ์การแสดง

บทที่ 6 สรุป และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ทำให้ทราบจารีตของพระรามในการแสดงโขน

- ผลของการวิจัย จะได้เก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับกระบวนการ การเรียน การสอน โขนพระ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเป็นหลักฐานและแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

- เป็นแนวทางอันจะเกิดประโยชน์และเป็นแบบอย่างสำหรับผู้สนใจ

การสร้างสรค้งงานนาฏศิลป์ไทย

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยนี้

1. "จารีต" หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่ยึดถือและปฏิบัติติดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ตามแนวของวิทยาลัยนาฏศิลป์)
2. "จารีตของพระราม" หมายถึง แบบแผนในการรำหรือการแสดงของพระราม ที่ยึดถือ และปฏิบัติติดต่อกันมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. โขน หมายถึง การแสดงเป็นเรื่องราว ผู้แสดงต้องสวมศีรษะปิดหน้า สวมชุดเป็นพวงกบ และลิ้ง ผู้แสดงเป็นมนุษย์ไม่สวมศีรษะปิดหน้า แต่จะสวมชฎาแทน ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์ เจาจา และมีท่าร้อง ประกอบด้วย คนพากย์ และเจาจา ตลอดจนคนร้อง ท่ารำที่พูดและร้องแทนผู้แสดง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย